Maailmantalouden tuleva kehitys koronapandemian ja Venäjän hyökkäyssodan varjossa

Kari Liuhto
Professori
Pan-Eurooppa Instituutti, Turun yliopiston kauppakorkeakoulu

Taustaa: Koronapandemia sysäsi maailmantalouden, maailmankaupan ja kansainväliset yritysinvestoinnit (FDI; foreign direct investment) laskuun vuonna 2020. Pandemian aikana yritykset havaitsivat globaalien tuotantoketjujensa haavoittuvuuden, minkä takia yhtiöt alkoivat lyhentää tuotantoketjujaan eli ne ovat pyrkineet vähentämään tuontiriippuvuuttaan ja kasvattamaan varastojaan. Omavaraisuuden ja varastojen kasvattaminen tulee hidastamaan maailmantalouden kasvuvauhtia.

Historiallisen synkän vuoden 2020 jälkeen maailmantalous lähti ripeään kasvuun viime vuonna, mutta Venäjän hyökkäys Ukrainaan alkoi jarruttaa kasvua. IMF arvioi Ukrainan sodan laskevan maailmantalouden kasvua liki yhdellä prosenttiyksiköllä tänä vuonna, mutta tästä huolimatta maailmantalouden arvioidaan kasvavan tänä ja ensi vuonna 3,6 prosenttia. Kasvun ennakoidaan hieman hiipuvan vuosina 2024-2027, millä aikavälillä maailmantalouden keskimääräisen vuosikasvun ennustetaan olevan 3,3 %.

Vaikka WTO:n mukaan maailmankauppa oli jo viime vuonna suurempi kuin koronapandemiaa edeltävänä vuonna ja tavarakaupan ennustetaan tänä ja ensi vuonna kasvavan maailmassa kolmisen prosenttia, Venäjän hyökkäys Ukrainaan heijastuu haitallisesti erityisesti maailman ruokahuoltoon. Ukraina on ollut globaalisti merkittävä viljan viejä (liki 10 % maailman vehnän viennistä 2021) ja nyt näyttää siltä, että Ukrainan tämän vuoden viljasato laskee merkittävästi ja sitä kautta maan vientitulot tippuvat roimasti (maataloustuotteet kerryttävät lähes puolet Ukrainan vientituloista). Vastaavasti Venäjään kohdistuneet pakotteet ovat sysänneet energian hinnat nousuun. Ei tule unohtaa, että Venäjä muodostaa maailman maakaasun viennistä liki viidenneksen ja öljyn viennistä reilun kymmenyksen. Euroopan unioni on yhä venäläisen energian ylivoimaisesti suurin kuluttaja. Jätettäessä energia tarkastelusta pois Venäjän osuus maailmantaloudesta on pienehkö (katso Taulukko 1).

Taulukko 1. EU, USA, Kiina ja Venäjä maailmantaloudessa

	EU	USA	Kiina	Venäjä
Maailmantalous (ostovoimakorjattu BKT; 2021)	15 %	16 %	19 %	3 %
Maailmankauppa (2020)				
- Vienti	20 %	8 %	15 %	2 %
- Tuonti	20 %	14 %	12 %	1 %
Kansainväliset yritysinvestoinnit (FDI; 2020)				
- Investointien virta ulos (vienti)	12 %	13 %	18 % *	1 %
- Investointien virta sisään (tuonti)	10 %	16 %	15 % *	1 %
Sotilasmenot (2021)	12 %	38 %	14 %	3 %
Ydinkärkien määrä (2021)	2 % **	42 %	3 %	48 %

* Kiina ilman Hongkongia.
** EU-jäsenvaltioista vain Ranskalla on ydinkärkiä.

Lähteet: IMF; WTO; UNCTAD; SIPRI; Arms Control Association

YK:n alainen UNCTAD raportoi tämän vuoden alussa, että kansainväliset yritysinvestoinnit toipuivat pandemiasta jo viime vuoden aikana eli kansainvälisten yritysinvestointien virta ylitti viime vuonna pandemiaa edeltäneen vuoden tason. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan asetti kuitenkin kansainväliset yritysinvestoinnit 'uuden normaalin' eteen. Koska emme vielä tiedä, kuinka sota Ukrainassa ja sotaan liittyvät pakotteet kehittyvät, on vielä mahdotonta arvioida, mikä on Ukrainan sodan vaikutus globaaleihin yritysinvestointeihin. Tästä epävarmuudesta huolimatta on kuitenkin syytä panna merkille, että Venäjä houkutteli vain prosentin kansainvälisistä yritysinvestoinneista vuonna 2020. Vastaavasti venäläisyritykset kattoivat globaalisti vain prosentin ulkomaille tehdyistä suorista investoinneista. Venäjän globaalia merkitystä vähentää entisestään se tosiseikka, että noin puolet Venäjältä ulkomaille tehdyistä suorista investoinneista palaa veroparatiisien kautta takaisin Venäjälle. Venäläisyhtiöiden osuus kansainvälisellä investointirintamalla tulee kutistumaan vielä nykyisestä rautaesiripun laskeutuessa Venäjän ylle hyvin pitkäksi aikaa.

Tulevaisuuden mahdollisia kehityskulkuja: se, kuinka sota Ukrainassa etenee, määrittää pitkälti tulevan kehityskulun. Putinin väistyminen vallasta tulee olemaan kriittinen tekijä, sillä Yhdysvaltain presidentti Biden on antanut ymmärtää, että Putin on sotarikollinen ja sotarikollisten kanssa ei yleensä saavuteta kompromissia. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä muistuttaa, että Venäjän nykyinen perustuslaki mahdollistaa Putinin presidenttiyden kevääseen 2036 asti, jolloin Putin olisi iältään 83 vuotias. Vallanvaihto tapahtunee ennen edellä esitettyä ajankohtaa. Vallanvaihto voi tapahtua jopa yllättäen, mikäli Putinin terveydentilassa tapahtuu äkillinen heikkeneminen. On erittäin epätodennäköistä, että Putinia seuraisi liberaali aikakausi. Itse asiassa on erittäin todennäköistä, että valta säilyy Putinin jälkeenkin voimaministeriöiden edustajien (silovikien) käsissä. On jopa mahdollista, että silovikien ote Venäjällä tiukkenee. Eli Venäjä voi olla matkalla kohden poliisivaltiota tai sotilasdiktatuuria. Toki ennen pitkään totalitaarinen järjestelmä ajautuu umpikujaan, mutta ei ole lainkaan varmaa, tuleeko se tapahtumaan seuraavien 15 vuoden sisällä. Venäjän kehityksen ohella on syytä tarkastella myös USA:n, EU:n ja Kiinan muutosvoimia.

USA:ssa kenties merkittävin yksittäinen muutosajankohta on marraskuussa 2024 pidettävät presidentinvaalit. Mikäli Donald Trump valitaan Yhdysvaltojen seuraavaksi presidentiksi, sillä voi olla ennalta-arvaamattomia vaikutuksia maailmanpolitiikkaan ja maailmantalouteen. USA:n vaikutus maailmantalouteen ei kuitenkaan tapahdu Venäjän vaan pikemmin USA:n Kiina-suhteen kautta, sillä Yhdysvallat ei ole juuri lainkaan riippuvainen Venäjän kanssa käytävästä kaupasta, venäläisestä energiasta tai pääomasta (lisää suurvaltojen taloussuhteesta Venäjään). Kiina puolestaan muodostaa liki 15 prosenttia USA:n ulkomaankaupasta ja pääomasiirrot Kiinan ja Yhdysvaltojen välillä ovat suuruudeltaan yli 3000 miljardia dollaria. USA-Kiina-suhde tulee määrittämään pitkälti maailmantalouden tulevan suunnan, sillä vaikka EU on merkittävä globaali talousvoima, EU-maat ovat pitkälti riippuvaisia Naton sotilaallisesta kyvykkyydestä. Tulevassa maailmanjärjestyksessä sotilaallinen voima näyttää olevan syrjäyttämässä taloudellista vaikutusvaltaa. Globalisaation ja maailmantalouden kultakausi on mitä todennäköisimmin ohi, mihin viittaa myös WTO:n riitojenratkaisujärjestelmän halvaantuminen pitkälti USA:n toimesta.

Seuraavan 15 vuoden aikana suurten pakolaisvirtojen luoma paine voi muodostua kriittiseksi muutostekijäksi Euroopan unionin sisällä. EU:n yhtenäisyys kestää Ukrainan pakolaisvirran, joka jo nyt lähentelee Suomen koko väkilukua. Ukrainalaiset pakolaiset eivät kuitenkaan muodostune EU:lle pitkäaikaiseksi taakaksi, sillä pääosalla ukrainalaisista on halu palata kotimaahansa mahdollisimman pian. Ukrainan pakolaisvirran merkitystä puntaroitaessa ei tulisi kuitenkaan unohtaa

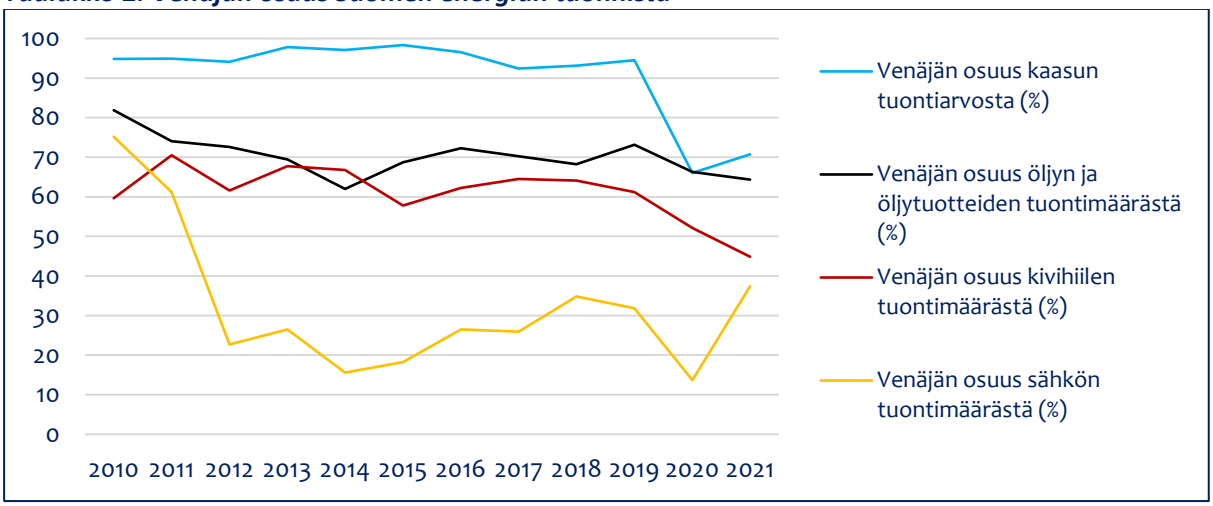
ilmastonmuutoksen ja mahdollisen ruokakriisin aiheuttamaa pakolaisvirtaa Afrikasta ja Lähi-idästä Euroopan unioniin. On mahdollista, että Venäjän tiedustelupalvelut tulevat organisoitua rikollisuutta hyödyntäen käyttämään pakolaisvirtaa hyväkseen pyrkiessään horjuttamaan Euroopan unionin yhtenäisyyttä. Pakolaisvirtojen ohella myös eräiden EU-maiden pandemian aikana kasvanut velkaantuminen huolestuttaa (julkinen velka on tällä hetkellä 90 % Euroopan unionin BKT:sta), sillä ylivelkaantumisesta voi ennen pitkää tulla EU:n sisäistä yhtenäisyyttä heikentävä tekijä. Ylivelkaantumisessa ei siis ole kyse yksinomaan rahasta, vaan ennen kaikkea EU:n yhtenäisyydestä ja siten unionin tulevaisuudesta.

Kiinan johtaja Xi Jinping jatkaa vallan keskittämistä itselleen ja lähipiirilleen. Vaikka nopeasti leviävä Omikron-virus koettelee laajamittaisten sulkuoperaatioiden takia enenevässä määrin myös Kiinaa, Kiina vaikuttaa olevan varsin ennakoitava taloudellinen suurvalta seuraavan 15 vuoden sisällä. Jos talouden logiikka toimii myös tulevaisuudessa, Kiina ei tule pelastamaan Venäjää, sillä Venäjän osuus Kiinan ulkomaankaupasta on vain pari prosenttia, kun taas EU:n ja USA:n yhteenlaskettu osuus Kiinan ulkomaankaupasta on 15-kertainen. Kiina tuskin on myöskään valmis vaarantamaan USA:n ja Kiinan välistä valtavaa pääomakantaa (yli 3000 miljardia dollaria) pelastaakseen niitä 20 miljardia dollaria, joita ollaan investoitu Kiinan ja Venäjän välillä. Lisäksi ei tule unohtaa, että Venäjän taloudellinen ja sotilaallinen heikkeneminen on lopulta myös Kiinan etu (lisää Kiina-Venäjä-taloussuhteesta).

Valtiovarainministeriön pessimistisen skenaarion mukaan Suomen kasvu on tänä vuonna nollan tienoilla, jonka jälkeen ministeriö uskoo hitaan elpymisen alkavan. Venäjä on perinteisesti ollut Suomen taloudelle tärkeä, muttei elintärkeä. Vielä viime vuonna Suomen ulkomaankaupasta yhdeksän prosenttia käytiin Venäjän kanssa. Tämän vuoden lopussa keskinäisestä kaupastamme ei ole enää jäljellä kuin rippeet. Venäjän merkitys on tähän saakka korostunut maamme energian tuonnissa (katso Taulukko 2). Merkittävä osa Suomen energiatuontiriippuvuudesta Venäjästä tulee häviämään jo tämän vuoden aikana. Suomi ei ole riippuvainen venäläisestä pääomasta. Suomessa toimivista yrityksistä vain kaksi venäläisomisteista yhtiötä (Teboil ja Norilsk Nickel Harjavalta) yltää Suomen 500 suurimman yrityksen joukkoon. Vastaavasti suomalaisyritykset Fortum etunenässä ovat investoineet Venäjälle reilut 5000 miljoonaa euroa. Pääosa suomalaisyrityksistä tulee irrottautumaan Venäjän markkinoista jo tämän vuoden aikana. Fortum joutunee irrottautumaan Venäjän markkinoista myymällä omaisuuttaan Venäjällä alihintaan (lisää Suomen ja Venäjän taloussuhteista). Pääosa Suomen taloudellisista siteistä ja riippuvuuksista tullaan purkamaan jo tämän vuoden aikana, minkä seurauksena Venäjän mahdolliset painostusyritykset talouden kautta eivät kanna hedelmää.

Suomen Nato-jäsenyyshakemuksen jättämisen aikoihin Venäjä pyrkinee aiheuttamaan yhteiskunnallista epäjärjestystä Suomessa Putin-mielisten järjestöjen, sosiaalisen median ja vaihtoehtoismedian kautta. En kuitenkaan usko Venäjän toimien aiheuttavan sen suurempaa yhteiskunnallista epäjärjestystä Suomessa asuvien Venäjän kansalaisten keskuudessa, sillä vain pieni osa Suomessa asuvista Venäjän kansalaisista on Putin-mielisiä (Suomessa asuu noin 30 000 Venäjän kansalaista). Jos Venäjä pyrkii hyödyntämään maassamme asuvia Venäjän kansalaisia, ei ole täysin pois suljettua, etteikö Venäjän tiedustelupalvelut tukisi maassamme toimivia ulkomaalaisvastaisia (jopa venäläisvastaisia) järjestöjä. Yhteiskuntarauhan horjuttamisyritysten ohella kyberiskut esimerkiksi energia-, tietoliikenne-, pankki-, turvallisuus- ja terveydenhuoltojärjestelmään sekä pakolaisten organisoitu kuljettaminen Suomen itärajalle ovat mahdollisia.

Taulukko 2. Venäjän osuus Suomen energian tuonnista

Lähde: Suomen tulli

Olen seuraavalle sivulle yrittänyt tiivistää arvaukseni Ukrainan sodan seurauksista (katso Kaavio 1). Ensimmäistä kehityskulkua voitaisi kuvata nimellä '*venäläinen ruletti*', sillä tämän vaihtoehdon lopputulema voi joko avata mahdollisuuden uudelle alulle tai se voi johtaa jopa sodan laajenemiseen Ukrainan ulkopuolelle tai silovikien keskinäiseen yhteenottoon. Vastaavasti toisessa kehityskulussa sodan intensiteetti heikkenee ja sota pitkittyy. Tämän vaihtoehdon nimi on '*pitkittyvä sota*'. Kolmas kehityskulku '*aselepo Ukrainassa*' voi paradoksaalista kyllä olla lännen kannalta epätoivottu vaihtoehto, sillä se voi johtaa uuteen kylmään sotaan, jolleivat USA ja Kiina kykene löytämään kompromissia maailmantalouden pelisäännöistä ja pelisääntöjen noudattamisesta. USA-Kiina-suhde ja sen tuleva kehitys tulevat määrittämään maailmantalouden tulevaisuuden. Ukrainan sota on vain nappula tässä laajemmassa geopoliittisessa pelissä.

Lopuksi: olen yliopistoprofessorina seurannut Venäjän kehitystä 25 vuoden ajan. Minun täytyy tunnustaa, että tällä hetkellä Venäjän tulevaa kehitystä on poikkeuksellisen vaikea ennakoida, sillä Venäjän hyökkäys Ukrainaan on osoittanut, että Putinin hallinto joko tekee strategisia päätöksiä oleellisesti virheellisen tiedon pohjalta tai sitten se on valmis tekemään käsittämättömiä taloudellisia uhrauksia. Koska ainakin osa Venäjän johdon lausunnoista on absurdeja ja jopa ilmeisen valheellisia, myöskään Venäjän johdon ulostulot eivät anna riittävää osviittaa sen tulevista päätöksistä ja toimenpiteistä. Koska elämme Venäjän osalta lähestulkoon ennakoimattomuuden tilassa, maamme on syytä keskittyä määrätietoisesti omiin turvallisuutta edistäviin toimiinsa. Venäjän pelottelun ei saa antaa ohjata päätöksentekoamme, sillä jos Kreml huomaa sen tehoavan, se vain lisää itänaapurimme sotilaallista uhittelua.

Edellä on keskitytty Ukrainan sodan globaaleihin talousvaikutuksiin. On kuitenkin syytä korostaa, että muun muassa ilmastonlämpeneminen, EU:n vihreä siirtymä, EU:n energian tuonnin lopettaminen kokonaan Venäjältä (EU toi energiaa Venäjältä 100 miljardin euron arvosta viime vuonna) ja teknologiset innovaatiot (esim. tekoälyn laajamittainen hyödyntäminen) ovat myös merkittäviä muutosvoimia, jotka tulevat muokkaavat maailmantalouden lähitulevaisuutta. Eikä tule myöskään unohtaa, että väestön kasvu ja yhdessä väestön keskittymisen (urbanisaation) kanssa lisäävät pandemioiden uusiutumisen riskiä.

Kaavio 1. Kolme vaihtoehtoista kehityskulkua pohjautuen Ukrainan sodan etenemiseen

Ukrainan sodan eteneminen	Kiinan reaktio	Vaikutuksia geopolitiikkaan	Vaikutuksia geotalouteen
Venäläinen ruletti			
Sotilaallisen tappion häämöttäessä Venäjä käyttää suurempaa tuhovoimaa tai jopa massatuhoaseita.	Myös Kiina tuomitsee Venäjän toimet Ukrainassa, mutta samalla varoittaa USA:ta vaikutusvallan kasvattamisesta Aasiassa.	Venäjän täydellinen eristäminen. Tapahtuuko Kremlissä kaappaus vai laajentaako Kreml sotaa Ukrainan ulkopuolelle?	Venäjän talouden pitkittynyttä kurjistumista seuraa silovikien vallankaappaus tai pelastaakseen itsensä Putinin hallinto laajentaa sotaa. Ei voida myöskään kokonaan poissulkea silovikien sisäisen valtataistelun mahdollisuutta Putinin syrjäyttämisen yhteydessä.
Pitkittyvä sota			
Sodan intensiteetti laimenee eli sota pitkittyy (asemasota/sissisota; jäätynyt konflikti).	Kiinan nykylinja jatkuu (ei tuomitse Venäjää; energiayhteistyö tiivistyy; omistusta siirtyy kiinalaisille).	USA:n Kiina-politiikka hieman lientyy, mutta erimielisyys säilyy. Kiinan nousu maailmantalouden keskukseksi jatkuu. Venäjä pysyy lännen sanktioimana.	Maailmantalous jatkaa kasvua, mutta kasvu hidastuu. Maailmankauppa, kansainväliset investoinnit ja logistiset ketjut blokkiutuvat, mutta yhteistyö lännen ja idän välillä jatkuu. EU, mukaan lukien Suomi, onnistuu tasapainoilemaan Kiinan ja Yhdysvaltojen välillä.
Aselepo Ukrainassa			
Venäjän ja Ukrainan “välirauha” (pakkorauha; sota voi syttyä uudelleen).	Kiinan ja Venäjän suhde tulee pitkällä juoksulla tiivistymään, jos USA:n ja Kiinan välit eivät parane.	Itä-länsi-vastakkainasettelu (USA-vetoinen länsi vastaan Kiina-vetoinen itä); Venäjä joutuu Kiinan talutusnuoraan.	Kaksi toisilleen vihamielistä talousblokkia (”kylmä sota 2.0”). Maailman talouskasvu hiipuu. Globaalit kauppa- ja investointivirrat tyrehtyvät. Kilpailua Afrikassa ja Etelä-Amerikassa. EU joutuu valitsemaan puolensa.